

УДК 342.53

Л. В. Ващенко, аспірант
Академії митної служби України

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА МЕХАНІЗМ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ

Розглядаються питання управління ризиками та механізм аналізу ризиків у системі управління митних органів.

Рассматриваются вопросы управления рисками и механизм анализа рисков в системе управления таможенных органов.

The article considers risk management and analysis in the sphere of the customs.

Ключові слова. Управління ризиками, механізм, система, митні органи.

Вступ. Розвиток митної діяльності, як правило, супроводжується виникненням системи ризиків під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, дія яких може суттєво змінити напрям розвитку або призвести до розбалансування системи. У той же час ризики є певною властивістю соціально-економічної системи, де митні органи посідають чільне місце.

Питання, пов'язані з митною політикою, досліджували такі вчені, як: Н. М. Білоусова, В. А. Богатова, І. О. Бондаренко, Б. М. Габричидзе, Л. М. Давиденко, П. В. Дзюбенко, Є. В. Додін, І. П. Жилкін, С. В. Ківалов, Є. В. Курінний, Д. В. Приймаченко, І. І. Світлак, С. С. Терещенко та ін.

Аналізу та управлінню ризиками важливе місце в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Це передусім праці В. Абчука, А. Альгіна, С. Валдайцева, П. Друкера, С. Жизніна, А. Первозванського, Б. Райзберга, Л. Растрігіна, Б. Кваснюка, С. Покропивного, Д. В. Приймаченка, І. І. Світлака, С. С. Терещенка, М. Г. Шульги та ін.

Разом з тим у цих працях недостатньо враховано управління ризиком у митній діяльності, наявність якого є характерним для діяльності митних органів у зовнішньому середовищі.

Постановка завдання. Метою статті є проблема контролю, управління ризиками та розробка його механізму в митній справі.

Результати дослідження. Ризик діяльності митних органів, як явище, котре виникає в зовнішньому середовищі, характеризується рівнем можливої загрози для митної діяльності, наслідком якого є недотримання законодавства та недоодержання доходів.

Кінцева мета системи управління ризиками у митній діяльності – запобігання або зменшення ризику, забезпечення надійності та безпеки діяльності. Оцінка ризику – це процес визначення рівня ризику. Рівень ризику – кількісна характеристика ризику. Аналіз ризику – процес виявлення причин, що вплинули на величину рівня ризику. Рівень ризику слід розглядати в межах зон ризику.

Таким чином, управління ризиком у митній діяльності – процес впливу на суб'єкт митної діяльності, за якого забезпечується мета управління ризиком, зменшення ризику та безпека митної діяльності.

Система управління ризиками в митній службі повинна містити (рис. 1): блок процесу аналізу, оцінки та управління ризиками, блок автоматизованої системи аналізу (АСАУР), оцінки та управління ризиками та блок результату аналізу ризиків.

На практиці застосовують профілювання ризиків – засіб, за допомогою якого митні органи здійснюють управління ризиками. Власне, під профілем ризику мають на увазі певний набір індикаторів ризику, відібраних на основі зібраної, проаналізованої та класифікованої інформації.

© Л. В. Ващенко, 2013

Рис. 1. Система управління ризиками в митній службі

Для вибірки й виявлення переміщень, які містять потенційну можливість порушення вимог митного законодавства використовуються індикатори ризиків (певні критерії) як практичний інструмент. Індикатори ризиків, які стосуються діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, аналізуються за особливостями зовнішньоекономічної угоди, враховуються дані про попередні порушення митних правил, інформація про протиправну діяльність цих суб'єктів, їх засновників, фактичних власників тощо, отримана від правоохоронних, податкових або інших компетентних органів України та іноземних держав, а також від міжнародних організацій.

У митній справі індикатори ризиків визначаються через конкретно виражені критерії вибірковості, такі як конкретний код товару, країна походження, країна відправлення вантажу, вартість, торговельний суб'єкт, тип транспортного засобу, мета перебування на митній території тощо. До вагоміших індикаторів ризиків, що стосуються товарів, належать: митно-тарифне регулювання, походження товарів, вартість товарів.

Крім сукупності індикаторів ризику, профіль ризику характеризується також наявністю набору заходів з мінімізації ризику.

Профіль ризику найчастіше є документом, який можна побудувати різними способами та використовувати в документальному чи автоматизованому варіанті. Профіль повинен містити опис сфери ризику, оцінку ризику, необхідні заходи з протидії ризику, терміни вжиття таких заходів. При розробці профілів ризику слід врахувати також особливості митних органів (пропускну здатність тощо), визначитися з очікуваними результатами й критеріями оцінки ефективності вжитих заходів. Після розробки профільні характеристики разом з іншою інформацією та оперативними даними забезпечують основу для цільового виявлення потенційних переміщень вантажів, транспортних засобів або фізичних осіб з високим рівнем ризику.

Важливий є етап застосування профілів ризику під час митного контролю та митного оформлення. Від його організації залежить як прискорення митних процедур, так і одночасне забезпечення ефективного контролю за дотриманням митного законодавства. Обсяг механізмів митного контролю, застосовуваних митними органами для забезпечення дотримання законодавства, повинен бути пропорційним рівню оціненого ризику. Рівень ризику визначається в контексті пріоритетів митних органів: забезпечення своєчасності; забезпечення повноти справляння податків і зборів; перевірка дотримання заборон і обмежень; інша специфічна сфера.

На наш погляд, ризик діяльності митного органу зумовлений особливостями кроків митної діяльності. Для оцінки ризику діяльності митного органу та вибору варіанта митної діяльності слід застосовувати метод експертних оцінок ризиків на різних кроках митної діяльності.

У такому разі аналіз ризиків митної діяльності на першому кроці передбачає оцінку фінансово-економічного, організаційно-технічного потенціалу, функцій та завдань основних учасників виконаних митних робіт. На другому кроці оцінюють структуру управління, хід реалізації митної діяльності і якість виконання митних робіт. На третьому кроці оцінюються фактори, які негативно впливають на реалізацію митної діяльності (затримка, перевищення небезпеки витрат, проблеми з фінансуванням, проблеми контрагентів, втручання держави, виникнення збитків, підвищення цін на сировину та енергоносії тощо). Аналіз ризиків на останньому, четвертому, кроці лежить в основі вибору варіанта діяльності, однак при цьому прогнозують ризики на другому та третьому кроках діяльності.

Щодо кожного кроку митної діяльності доцільно, на наш погляд, скласти вичерпний перелік факторів ризику митної діяльності. При цьому кожен фактор характеризується показниками пріоритету та питомої ваги в їх сукупності. Значення пріоритетів і питомих ваг слід визначати експертним шляхом. Так, необхідно виділити три пріоритети (1, 2, 3). Вони зумовлюють значення ваг. Перший і останній пріоритети визначають, відповідно, мінімальне і максимальне значення ризику митної діяльності.

Треба враховувати усі ці фактори ризику. Вважатимемо, що питома вага факторів ризику митної діяльності у третьому пріоритеті становить 0,4; у другому – 2,2; у першому – 1,4. Далі треба визначити ймовірність усіх факторів ризику в митній діяльності митного органу шляхом множення середньої оцінки факторів ризику на вагу. Потім одержані в процесі експертизи бали треба підсумувати за всіма показниками й отримати узагальнену оцінку ризиків митної діяльності за кроками її здійснення.

Якщо вона дорівнюватиме від 25 до 100, то митну діяльність треба зарахувати до малоризикованих, від 100 до 160 – середньоризикованих, від 160 до 250 – високоризикованих.

Важливим завданням митної служби є гнучке та диференційоване визначення індикаторів ризику на основі існуючого практичного досвіду та науково обґрунтованих розрахунків. Щодо числових індикаторів ризиків іноді досить складно визначити їх оптимальне значення. Найкращим прикладом такого індикатора є митна вартість товару.

Традиційний спосіб визначення величини ступеня ризику залежно від значення митної вартості передбачає лінійну залежність між цими показниками з різким стрибкоподібним переходом ступеня ризику від 1 до 0 в точці, яка відповідає певному значенню митної вартості товару. Таким чином, для всіх товарів, митна вартість яких не перевищує визначене значення митної вартості товару, ступінь ризику завжди становитиме 1, а для товарів, митна вартість яких більша, ступінь ризику завжди дорівнює 0. Як результат, митне оформлення здійснюється для товарів із митною вартістю, близькою до критичної. Для розв'язання цієї проблеми застосовують нечітку логіку.

Використання нечіткої логіки при визначенні ступеня ризику дає змогу підвищити гнучкість його оцінювання за допомогою додаткових параметрів, таких як позитивна та негативна історії.

Рис. 2. Механізм аналізу та управління ризиками митних органів

Так, за позитивної історії ступінь ризику зменшується, а за негативної – збільшується. Отже, з використанням нечіткої логіки можна досягти плавного переходу залежності ступеня ризику від значення індикатора ризику і бажаної гнучкості при врахуванні таких складних індикаторів, як митна вартість товару.

З часом підходи до профілювання ризиків повинні вдосконалюватися, змінюватися, однак застосування таких інструментів, як нечітка логіка, негативна та позитивна історії, залишатиметься актуальними.

Механізм аналізу та управління ризиками митних органів повинен містити (рис. 2): установку контексту управління ризиками; визначення, аналіз та оцінку ризиків; вживання заходів щодо ризиків; моніторинг і перевірку процесу; оцінювання відповідності необхідним вимогам. Етап установки контексту передбачає визначення сфер ризику та встановлення критеріїв на основі оцінки ризику. Етап визначення ризиків передбачає окреслення того, які ризики, чому і як можуть виникати. Цей етап вимагає ретельного опрацювання таких питань, як: де, коли і як, швидше за все, виникне ризик і хто буде його суб'єктом; які небезпеки можуть виникнути і який їх негативний вплив у разі виникнення; чому виникають можливості для окремого порушення. На етапі аналізу ризиків слід визначити механізми контролю й проаналізувати ризики стосовно ймовірності їх виникнення та наслідків.

Оцінювання й установлення пріоритетів щодо ризиків передбачає їх розподіл для визначення пріоритетів управління. Найпоширенішим є оцінювання за високим, середнім і низьким рівнем ризику. Може знадобитися більш детальна система, наприклад класифікація за рівнями від 1 до 100.

Ризики повинні бути під постійним моніторингом на предмет зміни їх характеру, рівня або значущості.

Моніторинг і перевірка – оцінювання відповідності вимогам. Щоб залишатися ефективною, будь-яка система управління ризиками повинна здійснювати оцінювання раніше визначених ризиків. Оцінювання ефективності потрібно робити регулярно на всіх етапах, його метою є визначення слабких місць механізмів контролю й надання рекомендацій з удосконалення.

Також важливо підтримувати елемент несподіванки шляхом проведення випадкових перевірок, адже підприємства, що перебувають у постійному контакті з митними органами, можуть знати про методи профілювання чи навіть про профільні характеристики. Такі випадкові перевірки можуть бути засобом визначення інших видів ризиків і засобом моніторингу чи оцінювання їх значущості або якихось змін у типі ризику.

Оцінювання відповідності вимогам використовується при застосуванні техніки статистично обґрунтованої випадкової вибірки з метою визначення, наскільки торговельні суб'єкти, перевізники, товари тощо відповідають митним правилам і процедурам.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зауважимо, що зазначені підходи призначені для підвищення ефективності роботи митних органів України, підвищення рівня застосування в митній справі методів аналізу та управління ризиками також.

Література

1. Ващенко Л. В. Невизначеність зовнішнього середовища і ризик у митній справі / Л. В. Ващенко // Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти) : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2012. – Т. 2. – С. 123–124.
2. Ващенко Л. В. Механизм управления рисками в таможенной сфере / Л. В. Ващенко // Актуальные проблемы финансовой политики, права России и Украины в современных условиях : материалы X Международной научно-практической конференции молодых ученых, аспирантов, студентов, преподавателей вузов РФ, Украины. – Гуково, 2011. – С. 25–30.
3. Гончаров І. В. Ризик та прийняття управлінських рішень : навч. посіб. / Гончаров І. В. – Харків : НТУ ХПІ, 2003. – 150 с.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Голос України. – 21.04.2012. – № 73. – С. 73–74.
5. Про затвердження Концепції створення, впровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками і Положення про систему аналізу і її селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю : наказ служби України від 27 травня 2005 р. № 435 // Митний брокер. – 2005. – № 7. – С. 7.
6. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Х. Найт ; [пер. с англ. М. Я. Каждан]. – М. : Дело, 2003. – 359 с.
7. Науменко В. Мінімізація ризиків при митному оформленні : навч. посібник для студентів вищих навчальних закл. / В. Науменко. – К. : Август, 2003. – 224 с.
8. Приймаченко Д. В. Адміністративна діяльність митних органів: проблеми теорії та практики : монографія / Д. В. Приймаченко; за заг. ред. В. К. Шкарупи. – Дніпропетровськ : Акад. мит. служби України, 2007. – 290 с.
9. Руководство по управлению рисками / Всемирная таможенная организация, 2003. – 34 с.
10. Moore P. O. The Business of Risk / Moore P. O. – Cambridge : University Press, 1983. – 456 p.